

Dragoljub B. Đorđević
Mašinski fakultet u Nišu
Srbija

INTERKULTURALIZAM – POŽELJAN ISHOD RELIGIJSKOG DIJALOGA

(Nekoliko predložaka za razmišljanje)¹

Postavlja se, takođe, i važno pitanje šta podrazumevamo pod dijalogom. Ako je reč o teološkom dijalogu u užem smislu, smatram da je on s islamom nužno neproduktivan. Ali, ako se radi o dijalogu civilizacija i kultura, ako se radi o poznavanju i uzajamnom poštovanju i ravnopravnom uvažavanju različitosti, onda je to sasvim druga stvar... Dijalog treba spustiti (a u stvari podići!) na nivo razgovora o moralnom, etičkom minimumu, zajedničkom imenitelju ljudskosti, a ne iscrpljivati se u debatovanju o teološkim koncepcijama koje su bitno različite i međusobno nesvodljive.

Darko Tanasković

Sociolog religije, koji obitava i deluje u prostoru pretežno obojenom pravoslavljem, ispisuje nešto redova o *interkulturalizmu* kao poželjnom ishodu religijskog *dijaloga* – i to dijalogu hrišćanstva i islama – svestan da u nečemu greši, ali ne znajući tačno gde, kada i o čemu. Stoga se unapred izvinjava za moguće omaške, traži oprost i, pogotovo, ište pomoć.

***

Mi u Srbiji ne poznajemo islam. U nas se dovoljno ne poznaju islam i islamska kultura, iako smo već šest vekova u direktnom dodiru. Začudo, najmanje se znaju i istražuju „domaći“ islam i *islamsko stanovništvo* – od Kosova i tzv. Preševske doline, preko Sandžaka i Beograda, do Novog Sada i Subotice – nasuprot popriličnom praćenju „udaljenog“ islama, onog u Iranu i Avganistanu ili na Arabijskom poluostrvu.

Mi u Srbiji ne poznajemo muslimansku svakodnevicu. Mi, zapravo, nismo upoznati o tome kako domaća muslimanska populacija živi svoj islam u okrilju Islamske zajednice i van nje – u svakodnevici. Može se otvoriti, primera radi, niska upitnosti o religijskom položaju muslimana: Kakvi su vernici, ako su vernici? Kakva im je religijska praksa a kakva svest? Da li je došlo do atrofije

---

¹ Spremljeno u okviru projekta *Kultura mira, identiteti i međuetnički odnosi u Srbiji i na Balkanu u procesu evrointegracije* (149014D), koji se izvodi na Filozofskom fakultetu u Nišu, a finansira ga Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja RS.

verskog ponašanja? Je li nastupila dekompozicija religijske svesti? Dokle su prodrli učinci sekularizacije? Šta je sa uplivom modernizacije u tradicionalne običaje? Malo se zna i o Islamskoj zajednici kao verskoj strukturi. Hoće se kazati: *mi jesmo načelno spremni za dijalog sa islamom i racionalna je to odluka, ali smo nedovoljno opremljeni nužnom empirijskom evidencijom.*

Mi se u Evropi moramo osloboditi konfesiocentrizma. Od sličnih manjkavosti pate Evropa i Evropljani, hrišćanstvo i hrišćanske konfesije. Oni se, najpre, moraju osloboditi ekstremnog *evropocentrizma* u susretu sa islamom. Islam i muslimani su tu, i njihova datost treba se shvatiti kao bogatstvo i pretvoriti u kulturnu dobit. Sa druge strane, hrišćanstvo se mora otarasiti *religiocentrizma* i prihvatiti činjenicu koegzistencije sa islamom, a hrišćanske konfesije *konfesiocentrizma* i govora o nekakvom „predziđu“ i „brani“ pred islamom i muslimanima.

Mi se u Evropi moramo osloboditi straha od islama. Mnogi se Evropljanin boji promene konfesionalne panorame stanovništva. Do nje će doći, ali ne u spektakularnim razmerama, jer izvorne konverzije na islam još su zanemarljive, individualne su i predstavljaju „*stilizovane koncepte raskida*“ sa hrišćanstvom. Panorama će biti nešto više islamski obojena, no ostati većma hrišćanska. Dakako, jeste neminovnost da ćemo se svi mi – hrišćani i muslimani Evrope – sve više kretati od „religije sudbine“ prema „religiji izbora“.

Evropljani (hrišćani i muslimani) moraju se sviknuti s „religijom izbora“. Pri masovnim preobraćanjima u prošlosti, u dugom vremenskom trajanju odigravao se dramatičan i dalekosežan proces preveravanja hrišćana: oni, više silom i radi golog opstanka nego milom i radi povlastica, napuštaju pradedovsku veru i „prigranju“, na primer, islam – njima stranu religiju i kulturu. Naravno, ovde nema govora o prelazu sa religije sudbine na religiju izbora. Ali kada u moderno uređenom, multikulturnom i viševerskom društvu, svejedno našem ili francuskom, punoletni građanin slobodno, svojevolejno i artikulirano pređe, ako jeste Srbin, iz pravoslavlja na protestantizam ili, Francuz li je, iz katoličanstva u pravoslavlje, onda imamo posla sa onim što se formuliše rečenicom „prelaz sa religije sudbine na religiju izbora“. On je izabrao, i to njegovo pravo je rezultat razvoja verskih sloboda i demokratije. U budućnosti mnogi evropski musliman biraće na religijskom tržištu, tj. kretati se od religije sudbine prema religiji izbora.

Šta je multikulturalno a šta interkulturalno društvo? Kako je to J. Kardos svedeno pokazala: „*Multikulturalno društvo* bi trebalo imati karakteristike društva u kome različite etničke grupe žive zajedno ali bez interakcije. U njemu se manjinske grupe pasivno tolerišu, ali nisu prihvaćene od strane većinske grupe. *Interkulturalno društvo* bi trebalo definisati kao društvo gde različite grupe žive zajedno, razmenjuju životna iskustva, poštuju međusobno različite stilove života i vrednosti.“

Evropskim muslimanima odgovara interkulturalnost!? Muslimani Evrope jesu između multikulturalizma i interkulturalnosti, ali interkulturalizam, kao teorijski i praktični model, jeste nešto različito od multikulturalizma, pre-

ciznije – njegovim se zaživljavanjem teži kvalitetnijoj zajednici u kojoj manjinske etničke i verske grupe neće biti potpuno integrisane niti apsolutno asimilovane. Zadržaće svaku vrstu *samosvojnosti* i, u ravnopravnoj interakciji, razmenjivaće međusobno i sa dominantnom kulturom kulturna i druga dobra.

Interkulturalnost kao darivanje. Parafrazirajući naslov znane studije Marsela Mosa, saradnika Emila Dirkema i naslednika na sociološkoj katedri Sorbone – *Ogled o daru*, može se reći da hrišćanstvo i islam u Evropi treba naterati, ako već nisu spremni, na kulturno darivanje, na razmenu, primanje i davanje. A šta je drugo interkulturalizam, ako ne *razmena*? I do sada je bilo razmene, no ne dovoljno. Naravno da u hrišćana i muslimana takvo ponašanje nije bilo, niti sada jeste, racionalno artikulirano i strateški osmišljeno, već je plod viševekovnog života u okruženju većinskih etniciteta i religijskih kultura. Možda je i rezultat borbe za goli opstanak. Narodnosni „instinkt“ poručivao je: „*Uvek smo u okruženju većinske i jače kulture, prilagodimo se, uzmimo od nje ono što je dobro i korisno, preradimo ga na svoj način, podarimo njoj i nešto naše, samosvojno – i preživjećemo.*“

„Prizemljivanje“ dijaloga. Ako se dijalog, u užem teološkom smislu, između hrišćanstva i islama ostavi učenim bogoslovima – neki, kao D. Tanasković, tvrde da je on „nužno neproduktivan“ – onda sociologu religije preostaje da ga razume i spusti na „*prizemnije*“ nivoe. Tako, na primeru konkretne zemlje – ovde Srbije, on se da raščlaniti na dva podnivoa: a) na podnivo međusobnih odnosa Srpske pravoslavne crkve, Rimokatoličke crkve i Islamske zajednice, kada ekumenski odnosi, dijalog i tolerancija jesu ili bi mogli biti, nema spora, važan zalog demokratizacije i izgradnje interkulturalnog društva; i b) na podnivo međusobnih odnosa u lokalnoj zajednici – tamo gde i pulsira život i gde izistinski, u praksi, treba dokazati ekumenizam, dijalog i toleranciju, odnosno izvornost religije kao neizostavne kulturne činjenice.

Dijalog u lokalnoj zajednici I. Podnivo „B“ dijaloga, onaj u lokalnoj zajednici, od suštinskog je značaja, jer se tiče „živih“ ljudi i gradi interkulturalne pretpostavke. Verske starešine morale bi prema potrebi i povremeno razrešavati iskrsele verske teškoće na terenu, tamo gde se zapravo i odvija istinski religiozni život. Primera radi, zašto ne bi sve registrovane verske zajednice u Nišu zajedničkim saopštenjem *osudile* neprestano *skrnavljenje* nacionalističkim grafitima (pre koju godinu desilo se i paljenje) lokalne *džamije*, kulturnog spomenika pod zaštitom države?

Dijalog u lokalnoj zajednici II. Ili, što se u lokalnoj zajednici ne ujedine naponi religijskih ustanova u haritativnoj delatnosti? Zar na promociji knjige, svejedno laičkog ili religioznog autora, o naciji i veri, ratu i miru, dijalogu i toleranciji... ne mogu *sedeti jedan uz drugog* lokalni pravoslavni i rimokatolički sveštenik, protestantski propovednik i imam? Gde su vrli religijski poslanici u čestim dijaloškim emisijama na sve brojnijim lokalnim televizijama? Nema ih skupa ni na značajnim lokalnim manifestacijama!

Blagotvorno delovanje „prizemljenog“ dijaloga. „Prizemljeni“ dijalog i te kako bi blagotvorno delovao u lokalnim sredinama – u selu, kvartu, gradu,

okругu – na međusobne odnose ljudi različitog verskog, nacionalnog i kulturnog identiteta. To bi bio jedan od važnijih puteva *sprečavanja* da se, iz ko zna kojih, najčešće iracionalnih, razloga trve i mrze pravoslavac i katolik, hrišćanin i musliman, premda stolicima žive na istoj teritoriji, u susjedstvu i izmešani.

***

Sociolog religije, polazeći od gornjih predložaka, nudi na diskusiju ključnu tvrdnju: nikoji visokoparni bogoslovski dijalog hrišćanstva i islama, inače neophodan kao hleb nasušni, neće se ovaplotiti ako ne vodi računa o realnoj zbilji, neposrednoj zajednici i konkretnim ljudima; i ako ne razastire pretpostavke za gajenje interkulturalnih odnosa. Jer, nije sasvim sreća u tome da *Pravoslavac, Katolik i Musliman* žive jedan pored drugoga – kao kamen pored kamena – podnoseći se i ne dodirujući. Bogatstvo jeste baš u tome da se, mešajući kao živi stvorovi, međusobno darivaju celinom različitosti, razmenjuju sa najboljim izdancima sopstvene kulture, gde je vera samo jedan bitan sastojak, i izdižu iznad ograničenja sudbine.

L i t e r a t u r a

- Цвитковић, И. (2007), „Муке са светим на примјеру данских карикатура“, у: *Муке са светим – изазови социологије религије*, приредио Д. Б. Ђорђевић, стр. 185–195, Ниш, Нишки културни центар.
- Ћимић, Е. (2005), *Искушења заједништва*, Сарајево, Did.
- Ђорђевић, Д. В. (2003), Православље и ислам: додирне тачке, *NUR* br. 38, str. 50–52.
- ____ (2007), *Муке са светим – изазови социологије религије*, Ниш, Нишки културни центар.
- Ђорђевић, Д. Б., Тодоровић, Д. и Љ. Митровић (прир.) (2007), *Ислам на балканској ветрометини*, Ниш, ЈУНИР.
- ____ (2003), *Islam at the Balkans: in the Past, Today and in the Future*, Niš, YSSSR.
- Eagleton, T. (2006), *Sveti teror*, Zagreb, Jasenski i Turk.
- Islam: Objava i Predaja, Vjera, Klasično i moderno muslimansko mišljenje* (2006), Сарајево, Франјевачка теологија.
- Јанулатос, А. (2005), *Ислам*, Београд, Хришћански културни центар.
- Јевтић, М. и М. Р. Пецељ (1995), *Ислам и геополитичка логика*, Београд, Ковинг – инжењеринг.
- Китановић, Е. (2007), *Конференција европских цркава*, Београд, Хришћански културни центар.
- Месић, М. (2006), *Multikulturalizam*, Zagreb, Školska knjiga.
- Новаковић, Д. (2004), *Школство Исламске заједнице*, Ниш, ЈУНИР, Свен.
- Сајед, Т. и П. Мојзес (2007), „Пример дијалога: Мухамед није посланик терориста“, у: *Муке са светим – изазови социологије религије*, приредио Д. Б. Ђорђевић, стр. 179–183, Ниш, Нишки културни центар.
- MUHAMED (S. A. V. S.) – uzvišeni moral božjeg poslanika* (2006), Beograd, Kulturni centar I. R. Irana u Beogradu.

- Потежица, О. (2007), „Вехабити – придошлице на Балкану“, *Политикологија религије*, књига I, стр. 205–228, Београд, Центар за проучавање религије и верску толеранцију.
- Ramet, S. P. (2006), *Religija i politika u vremenu promene: katoličke i pravoslavne crkve u centralnoj i jugoistočnoj Evropi*, Београд, Центар за женске студије и истраживање рода, Реконструкција Женски фонд.
- Шушњић, Ђ. (1994), *Дијалог и толеранција: искуство разлике*, С. Карловци, Н. Сад, ИК З. Стојановића.
- ____ (2004), *Drama razumevanja: od kulture govora prema kulturi razgovora*, Београд, Ћигоја штампа.
- Vukomanović, M. i M. Vučinić (prir.) (2001), *Religije Balkana: susreti i prožimanja*. Београд, CIREL BOŠ.
- ____ (2003), *Religijski dijalog: drama razumevanja*, Београд, CIREL BOŠ.
- Wink, W. (2005), *Isus i nenasilje: treći način*, Осиек, Центар за мир, ненасилје и људска права.